

מי הם גאולי ה' עיון בשירת הגאולה של מזמור ק"ז

א. מבנה מזמור ק"ז: מהשגחה פרטית להשגחה כללית

מבוא (א-ג)	תועים במדבר (ד-ט)	אסירים (י-טז)	חולים (יז-כב)	יורדי-ים (כג-לב)	מחצית א'
ג ומאָרצות קבָּעם ממזָרָח (תעו במדבר) ומפערב (יושבי חושך) מפּוֹן (חולים) ומיָם (יורדי הים)	ד תעו במדבר בישיומון דָּרָד עיר מושב לא מצאו: ה רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף:	י יושבי חושך וצלמנות אסירי עני וברזל: יא כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו: יב ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר:	יז אָוִלִים מדרדף פשעם ומעונותיהם יתענו: יח כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מָוֹת:	כג יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים: כד המה ראו מעשי הי ונפלאותיו במצולה: כה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו: כו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: כז יחוגו ויגיעו כשכור וכל חקמתם תתבלע:	תיאור הסובל/ הסבל
ביאמרו גאולי ה' אשר נאלם מנד צר:	ו ויעעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילם:	יג ויעעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם:	יט ויעעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם:	כח ויעעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם:	פזמון א
	ז ויִדְרִיבֵם בְּדָרְדֹךְ יִשְׂרָאֵל לְלַכֵּת אֶל עִיר מוֹשָׁב:	יד יוציאם מחושך וצלמנות ומוסרותיהם ינתק:	כ ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם:	כט יקם סערה לדממה ויחשו גליהם: ל וישמתו כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם:	הישועה
א הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	ח יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם:	טו יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם:	כא יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם:	לא יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם:	פזמון ב'
	ט כי השביע נפש שקחה ונפש רעבה מלא טוב:	טז כי שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע:	כב ויזבחזו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה:	לב וירממוהו בקהל עם ובמושב זקנים קהללוהו:	סיבת/ אופן ההודיה
מחזור ראשון – ארץ					
לג ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון: לד ארץ פרי למלחה מרעת לשיבי בה:					
לה ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים: לו ויושב שם רעבים ויכונו עיר מושב: לז ויזרעו שדות ויטעו קרמים ויעשו פרי תבואה: לח ויברכם וירבו מאד ויבהמתם לא ימעיט:					
מב יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה: (חתימת המחצית השניה) מג מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה': (חתימת המחצית הראשונה)					
מחזור שני – אדם					
לט וימעטו וישחו מעצר רעה ויגון: מ שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דָּרָד:					
מא וישגב אביון מעוני וישם פצאן משפחות:					
מחצית ב'					
מא עונש					
מב חסד					
מג חתימה					

המבוא מסדר מהסוף להגלה

מתי נחתם ספר תהלים ? מדרש שיר השירים רבה ד', ד:

בנוי לתלפיות – מהו לתלפיות? ספר שאמרו לו פיות הרבה, עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, אדם הראשון, ואברהם, משה, ודוד, ושלמה, על אילין חמשה לא איתפלגון, אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון? רב ורבי יוחנן, רב אמר אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח ועזרא, ר' יוחנן אמר אסף והימן וידותון אחד, ושלשה בני קרח (אחד), ועזרא.

סובלים שנגאלו או שבי ציון? מסכת שמחות דרבי חייה פרק א הלכה ד:

מניין שהחולים חייבין להתוודות? תלמוד לומר: "ואילים מדרדף פשעם... ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם". מניין שהולכי מדבריות חייבין להתוודות?

תלמוד לומר: "תעו במדבר... ויעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילם". מניין שאסורין חייבין להתוודות? תלמוד לומר: "יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל... ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם". ומניין שאף יורדי הים חייבים להתוודות? תלמוד לומר: "יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים... ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יוציאם". זו משנת רבי עקיבה.

רבי אליעזר אומר: אין הדברים הללו אלא כנגד גלויותיהם של ישראל, שנאמר: "יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר, ומארצות קבצם ממזרח וממערב ומצפון ומים". "תעו במדבר" – זו גלות עילם וחברותיה; "ואילים מדרדף פשעם" – אילו יושבי ארץ ישראל שהן דומין לחולים; "יושבי חושך וצלמות" – אילו יושבי כרכין שהן דומין לאסורים; "יורדי הים באניות" – זו גלות רומי וחברותיה.

מכללת הרצוג-גוש עציון

ימי עיון בתנ"ך

קיץ תשע"ב

ב. "גאולי ה'" הם בני-ישראל בתקופת שיבת-ציון

1. סמיכות מזמורים ק"ה-ק"ז: תמונה פנורמית של ההיסטוריה הישראלית מראשיתה ועד שיבת-ציון

ק"ה: כיצד ירשנו את הארץ	ק"ו: כיצד איבדנו את הארץ	ק"ז: כיצד שבנו אל הארץ	נושא
תיאור חסדי ה' עם ישראל	כפיות הטובה של ישראל שמביאה לענישה אלוקית	תיאור חסדי ה' לברואיו, וציון שהחוטא יענש	האופק ההיסטורי
מאברהם אבינו ועד כיבוש הארץ (ארץ/גלות/ארץ)	מיציאת מצרים ועד לגלות בבל (גלות/ארץ/גלות)	שיבת ציון	קריאה להלל
(א) הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו:	(א) הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:	(א) <הללו יה' > הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:	סיפור נפלאות ה'
(ה) זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו:	(ז) אבותינו במצרים לא השפילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך ...	(ח) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם: (וכן טו, כא, לא)	מרי ותשובה
(כח) שלח חשד ויחשד ולא מרו את דברו:	(מג) ... והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם:	(י) ישבי חשד וצלמות אסירי עני וברזל: (יא) כי המרו אמרי אל נעצת עליון נאצו: (יב) ויכנע בעמל לבם פשלו ואין עזר: (יג) ויזעקו אל ה' בצר להם ממצקותיהם יושיעם:	יד הגויים
(יג) ויתהלכו מגוי אל גוי מממלכה אל עם אחר: (יד) לא הניח אדם לעשקם ויכח עליהם מלכים: (טו) אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו:	(מא) ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שגאיהם: (מב) וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם:	(ב) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר:	שמחה
(ג) התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה':	(ד) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך: (ה) לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך:	(מב) יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה: (מג) מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה':	רינה
(מג) ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו:	(מד) וירא בצר להם בשמעו את ונתם:	(כב) ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה:	הפיכת מים לחורבה וחורבה למים
---	(ט) ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר:	(לג) ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון:	ירושת הארץ
(מא) פתח צור ויזובו מים הלכו בצליל נהר:	---	(לה) ישם מדבר לאגם מים וארץ ציח למצאי מים:	חתימה בהלל
(מד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים וירשו: (מה) בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו...	(כו) ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות:	(ב) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר: (ג) ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים:	
הללו יה':	(מז) הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להדות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: (מח) ברוד ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללו יה':	(א) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: (ב) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר: (ג) ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים:	

2. קשרים בין מזמור ק"ז לספר ישעיהו: נבואותיו הגדולות של ישעיהו מתגשמות על ידי הגאולים של מזמור ק"ז

מזמור ק"ז	ספר ישעיהו
ב יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד-צר: ג ומאמצות קבצם...	ס"ב, יב וקראו להם עם-הקדש גאולי ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה:
ג ומאמצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים:	מ"ג, ה ... ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: ו אמר לצפון תני ולתימן אל-תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: ; מ"ט, יב הנה-אלה מרחוק יבאו והנה-אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים:
ד תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו:	מ"ג, יט ... אף אשים במדבר דרך בישמון נהרות: ; ט"ז, ח ... תעו מדבר שלחתיך נטשו עברו ים:
ו ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילים (יג ... יושיעם)	י"ט, כ ... כי יצעקו אל ה' מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילים: ; מ"ו, ז ... אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו:
ז ויזריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב:	מ"ב, טז והולכתי עררים בדרך לא ידעו בנתיבות לא-ידעו אדריכם...
ט כ-השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא-טוב:	כ"ט, ח והיה כאשר- יחלם הרעב והנה אוכל ונקיץ וריקה ונפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה ונקיץ והנה יענף ונפשו שוקקה...
י ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל:	ט', א העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם: ; מ"ב, ז לפקח עינים ערות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך:
יא כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו:	ה', כד ... כי מאסו את תורת ה' עבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו:
טז כי שבר דלתות חששת ובריחי ברזל גדע:	מ"ה, ב ... דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע:
יז אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו:	ל"ה, ח ... והוא-למו חלך דרך ואוילים לא יתעו:
כג יורדי הים באניות ... לב ... ובמושב זקנים יהללוהו:	מ"ב, י שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם:
כז יחוגו וינועו כשפור ...	כ"ד, כ נוע תנוע ארץ כשפור...
לג ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון:	מ"ב, טו אחריב הרים וגבעות וכל-עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש:
לד ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה:	נ', ב ... הן בגערת אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא:
לה ישם מדבר לאגם-מים וארץ ציה למצאי מים: לו ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב:	מ"א, יז העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני ה' אענם אלהי ישראל לא אעזבם: יח אפתח על-שפיים נהרות ובתוך בקעות מענות אשים מדבר לאגם-מים וארץ ציה למוצאי מים:
מב יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה:	נ"ב, טו ... עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו...
מג מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה':	ס"ג, ז חסדי ה' אפיר תהלת ה'...

1. נמעניו המזמור מכונים "גאולי ה'". ביטוי זה מיוחד רק למזמורנו ולישעיהו. "גאולי ה'" של ישעיהו הם ללא כל ספק שבי-ציון, והנה אם בחר המשורר להשתמש דווקא בביטוי זה, הרי שכוונתו היא כי המזמור מספר על שבי-ציון!
 2. מזמורנו מתאר כי הגאולים נקבצו על ידי ה' מארבע רוחות השמים. קיבוץ שבי-ציון מקצות-הארץ רווח מאוד בספר ישעיהו (ובנבואות גאולה בכלל). לכן סביר להניח כי גם במזמורנו המקובצים מארבע רוחות השמים הם שבי-ציון.
 3. גאולי מזמור ק"ז תעו במדבר בדרכם ליעיר מושבי, והגיעו למצב של רעב וצמא והי מציל אותם. בישעיהו רווח מאוד הדימוי של הגאולים השבים דרך המדבר, והי מדריך אותם בדרך ודואג שלא ירעבו ולא יצמאו (למשל מ"ט, ט-יא). מסתבר כי מזמורנו מדבר על אותם הגאולים ממש.
 4. מזמורנו מתאר כאלה שנכלאו בגלל חטאיהם, ולא היה להם עוזר מלבד ה'. גם ישעיהו מדמה את שיבת-ציון ליציאה מכלא. מסתבר שהכוונה לאותם גאולים.
 5. מזמורנו מתאר כיצד הופך ה' את המדבר לנהרות ולאגמים ואת הנהרות והאגמים למדבר. ספר ישעיהו מרבה לתאר מעשים דומים של ה' כחלק מגאולת ישראל. מסתבר שלכך מכוון גם מזמורנו.
 6. מזמורנו מתאר שהי מושיב את גאוליו בארץ שוממה ההופכת לארץ פרי, וגם בספר ישעיהו מתואר כיצד עתיד ה' לשוב ולהנחיל את הארץ השוממה לשבי-ציון (למשל מ"ט, ח). מסתבר שמדובר על אותו תהליך.
- הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אורות התחיה ג':
 אם תלקים רבים מהסתעפות חזיונותינו יתקטנו בכמותם בהפגשם עם המציאות, בראשית דרכנו, אין רע. המציאות אין לה כנפים מהירים פאקה אשר לחזיון.

ג. "גאולי ה'" הם כל המאמינים בה' בעולם כולו

1. דמיון בין הארבעה שחייבים להודות במזמור ק"ז לשורות 65-82 במזמור לשמש

המזמור לשמש	תהלים ק"ז	ביאור הדמיון
65. תעמוד לוימין (ההלך אשר נפתל ארנחו), 66. לעובר-ים ירא נחשולים תתן [עזרה]. 67. בדרכים אשר לא נגלו תנחה צועד, 68. ירוץ נתיבה המשחר פני [שמש]. 69. רוכל, נושא כיס, תציל ממשברי-ים, 70. תעלה יורד מצולה, תשים לו כנפים. 71. בקרב ים וחרבה, מחוז (חפצם) תורם,	ד תעו במדבר בשימון דרך עיר מושב לא מצאו: ... ו ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילים: ז ודרים דרך ישרה ללכת אל עיר מושב: כג יורדי הים פאניות עשי מלאכה במים רבים: ... כה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרום גליו: כו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: ... כח ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם: כט יקם סערה לדממה ויחשו גליהם: ל וישמחו כי שיתקו וינחם אל מחוז חפצם:	תועים בדרך: 1. בשני המזמורים מתואר כי האל מנחה את התועים בדרך (שוי 67; פסי ז). 2. בשני המזמורים מתואר ההלך כמצוי במדבר (שוי 71; פסי ד). 3. במזמור לשמש מתואר הצועד כשהוא "משחר פני [שמש]", דבר המוביל לתוצאה "ירוץ נתיבה" (שוי 68). באופן דומה מספר מזמור ק"ז על התועים בדרך "ויצעקו אל ה' בצר להם" שתוצאתו "וידריכם בדרך ישרה" (פסי ו-ז). יורדי-הים: 1. במזמור לשמש מכונה המלח "עובר-ים" (שוי 66), ובמזמור ק"ז מכונה המלח "יורד ים" (פסי כג). 2. במזמור לשמש יורדי-הים הם סותרים (שוי 69), ומתיאורם כ"עושי מלאכה" מסתבר שכך גם בתהלים ק"ז. 3. בשני המזמורים מתואר כי יורדי-הים מוכים על ידי נחשולים (שוי 66; פסי כה). 4. בשני המזמורים יורדי-הים למצולות ומועלים על ידי האל (שוי 70; פסי כו). 5. בשני המזמורים מתוארת יראתם של יורדי-הים (שוי 66; פסי כו). 6. בשני המקרים יורדי-הים מונחים אל מחוז חפצם (שוי 71; פסי ל). יש לציין כי גם באכדית וגם בעברית נעשה שימוש באותה מילה ממש: <i>mahāzu</i> / מחוז.
72. דרכים אשר לא ידע – תורה לגולה. 73. את אשר הורד לסתר-בור, תשלח לחפשי, 74. החבוש אשר לבית האסורים הושלך, (תשיב) בשלום. 75. אשר אלו [בכעס] עימו – [תרצנו חיש], 76. בראותך	י ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל: יא פי הקרו אמרי אל ועצת עליון נאצו: יב ויכנע בעמל לבם פשלו ואין עזר: יג ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם: יד יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק:	1. בשני המזמורים מתואר האסיר כמי שהכעיס את האל (שוי 75; פסי יא-יב). 2. בשני המזמורים קשורה הישועה בפניה לאל (שוי 75; פסי יג).
77. תעמוד לוימין (החולה אשר מכתו אנושה), 78. תגזור משפטו [דינו תחרוץ]. 79. תוביל לו [חיים ושלום], 80. מארץ-ללא-שוב, תעלה (את) [המת]. 81. אלות זועפות – תשקט ליבן], 82. אתה נשגבת, מאז [ומעולם].....	יז אולים מדרך פשעם ומעולותיהם יתענו: יח כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות: יט ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם: כ ישלח דברו וינפאם וימלט משחיתותם:	א. בשני המזמורים מדובר בחולה אנוש (שוי 77, 80; פסי יח). ב. בשני המזמורים החולה מתואר כמי שהכעיס את האל (שוי 81; פסי יז). ג. בשני המזמורים האל משיב את החולה מן השאול (שוי 80; פסי יח, כ). ד. ישנו דמיון בין תיאור רפואתו של החולה במזמור לשמש (שוי 79): "תוביל לו [חיים ושלום]", לבין תיאור רפואתו של החולה במזמור ק"ז (כ): "ישלח דברו וינפאם".

אלא מתוך נימוק שרירותי כלשהו. במקרא, לעומת זאת, ה' לא מעניש באופן שרירותי ולא כועס לשווא – אם האדם לא חטא, הוא בדרך כלל לא נענש.

2. אין במזמור אזכור מפורש של שיבת-ציון, עם ישראל, או ארץ ישראל

לא קיבוץ גלויות אלא גאולים שהתקבצו – עמוס חכם, תהלים כרך ב (דעת מקרא) לפס' ב:

אשר גאלם מיד צר – כלומר: אשר הושיעם מצרה. לשון 'גאולה' נאמר כאן במשמעות הכללית של תשועה מכל צרה, וכן: המלאך הגואל אותי מכל רע (בר' מח טז). ואף 'צר' נאמר כאן על צרה בכלל; וכן: צר-ומצוק מצאוני (לקמן קיט קמג)...

ומארצות קבצם – 'גאולי ה'' שבאו אל בית המקדש להודות, נתקבצו מארצות רבות מכל רוחות השמים...

גאולי ה' אינו תואר לשבי-ציון, אלא לכל מי שהבין שזכה לישועה מאת ה' – רד"ק לפס' ב:

(ב) יאמרו גאולי ה' - פירושו: יאמרו תהלה ותודה לאל אשר גאלם מיד צר, ויכירו כי הוא הגואל; לפיכך קראם 'גאולי ה''. מיד צר - שם, כמו 'צרה'.

הארבעה שחייבים להודות אינם תיאור של שיבת ציון, אלא של מאורעות פרטיים – רד"ק לפס' ד:

ומארצות קבצם - החל בהולכי מדברות, כי הם הנמצאים יותר מהשלשה, כי רגילים בני אדם ללכת בסחורה מארץ לארץ ועוברים דרך מדברות; והוא בחסדו יקבצם מארצות שהלכו שם אילך ואילך, וישיבם למקומם בשלום. ... ופירוש מים – אותם שעוברים דרך ים מארץ לארץ, ישיבם לארצם בשלום.

אמרי א-ל אינן מצוות המיוחדות לישראל, אלא המצוות שנאמרו לכל הגויים – רד"ק (בעקבות ראב"ע) לפס' יא:

כי המרו אמרי אל – הודיע, כי בעונם נשבו, לפי שהמרו אמרי אל, והם המצוות שצוה להנחיל לבני אדם; כי לא לבני ישראל לבדם נאמרו המצוות, כי לכל הגוים, אלא שהבדיל ישראל מן האומות במצוות יתרות שצוה אותם, והקדישם בטהרת הגוף ובמאכלים; אבל המצוות השמיעיות נתנו לאדם הראשון ולזרעו אחריו, והם אמרי אל. ועצת עליון – שיעץ לבני אדם שיעשו אותם וחיו בהם, והממרים אותם ישלח להם מוסרו בחלאים, או יוליכם בשבי.

לא חורבן ושיקום של הארץ, אלא של כל מקום בעולם – רש"י לפס' לג-לה: ישם נהרות למדבר – כלומר: נותן יישובי האומות לחורבן. ... ישם מדבר לאגם - נותן יישוב קרב לבניין ומחזירו לקדמתו.

ה"נ" המנוזרות מצביעות אולי שהפסוקים על יורדי הים מופיעים שלא במקומם המקורי – בבלי שבת קט"ו ע"ב:

תנו רבנן: "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה" – פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה ... והיכן מקומה? - אמר רב אשי: בדגלים.

שינוי סדר הארבעה שחייבים להודות בדברי חז"ל – בבלי ברכות נ"ד ע"ב:

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות - יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא.

הבדלים תפיסתיים בין המזמור לשמש להארבעה שחייבים להודות במזמורנו:

1. נתחיל במובן מאליו. מזמור ק"ז מגלה תפיסה מונותאיסטית טהורה, אך המזמור לשמש איננו מונותאיסטי, ומלבד שמש מוזכרים בו אלים אחרים.
2. אפילו במזמור זה, המהלל את שמש בפי כל דרי עולם מאלי השמים ועד אלי השאול ומן המלכים והרוזנים ועד העלובים שבבני האדם, כוחו של שמש מוגבל ואין לו שליטה מלאה במאורעות שאינם קשורים ישירות לתפקידו.
 - א. כך למשל שמש איננו שולט בים – הוא איננו גורם לסערה, וגם לא זה המפסיק אותה. שמש אמנם מסייע לאנשים המצויים בסכנת הסערה, אבל לו עצמו אין שליטה עליה. במזמור ק"ז, לעומת זאת, שליטתו של ה' על סערה מודגשת מאוד. הוא יוצרה במאמרו (כה): "וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמַד רוּחַ סְעָרָה וַתִּרְוַם גְּלִיּוֹ", וברצותו הוא מפסיק אותה (כט): "וַיִּקָּם סְעָרָה לְדָמָה וַיִּחַשּׁוּ גְלִיָּהֶם:".
 - ב. שמש אינו זה הגורם לאסיר להכנס לבית הכלא ואף לא זה המוציא אותו משם. תפקידו מסתכם בריצוי האל הזועם, שגרם להשלכת אותו אדם לכלא מלכתחילה (ועל ידי כך נגרם שחרורו מן הכלא). במזמור ק"ז החטא כנגד ה', ה' הוא הגורם למאסרם, וה' עצמו הוא המשבר את כלאם ומנתק את מוסרותיהם.
 - ג. שמש אינו זה שגורם לאנשים לחלות, ואף אינו המרפא. תפקידו במזמור זה מסתכם בפיוס האלות הזועפות (וממילא החולה מחלים). במזמור ק"ז החטא כנגד ה', ה' הוא הגורם לאדם לחלות, וה' עצמו הוא המרפא אותו.

3. כפי שהזכרנו לעיל, בשני המזמורים החולה והאסיר נפגעים על ידי אלוהיהם, אך דמיון זה רק מדגיש את ההבדל המהותי שבתפיסת הגמול. במזמור לשמש אין אזכור כי כעס האלים הוא תולדה של חטא כזה או אחר, בעוד שבמזמור ק"ז מודגש כי גורלו הרע של האדם הוא תולדה של חטאו. אכן, בספרות המסופוטמית האלים יכולים לכעוס על האדם גם אם לא חטא להם ממש,

באבותיהם של בני ישראל חשק ה' לאהבה אותם (ד, לו; י, טו), ואילו בפרקי הנביא המנתם הבחירה היא בבחינת חובה ותפקיד בלבד. אלהים בחר בישראל כדי שיהיה לברית עם ולאור גויים (מב, ו; מט, ו). בספר דברים, הרואה באלילות את נחלתם הטבעית של הגויים, באה הבחירה כדי להוציא את ישראל מכלל העמים ולהרחיקו מהם, כלומר היא משרתת מטרה לאומית. בנבואת ישעיהו ... באה הבחירה כדי לקרב את העמים אל ישראל ואמונתו כלומר היא משרתת מטרה אוניברסלית. בחירת ישראל איננה כאן מטרה לשכלולו של ישראל עצמו כבספר דברים כי אם אמצעי לשכלולם הרוחני של העמים ולמענם... הגאולה הלאומית אצל ישעיהו ... היא אפוא אמצעי לגאולה עולמית כללית שהיא היא הישועה האמיתית.

ישעיהו פרק מ"ג:

(ט) כֹּל הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ וַיִּחָדְדוּ וַיִּאֲסְפוּ לְאֲמִים מִי בְּהֵם יִגִּיד זֹאת וְרֵאשֻׁנוֹת יִשְׁמִיעֵנוּ יִתְּנוּ עֲדִיהֶם וַיִּצְדְּקוּ וַיִּשְׁמְעוּ וַיֵּאמְרוּ אָמֵת: (י) אַתֶּם עַדֵי נְאֻם ה' וְעַבְדֵי אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי לְמַעַן תִּדְּעוּ וְתֵאמְרֵנוּ לִי וְתִבְיֵנוּ כִּי אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא נֹצֵר אֶל וְאֶחָדִי לֹא יִהְיֶה: (יא) אֲנֹכִי וְאֵין מִבְּלַעְדֵי מוֹשִׁיעַ: (יב) אֲנֹכִי הַגֹּדְתִי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בְּכֶם זָר וְאַתֶּם עַדֵי נְאֻם ה' וְאֵין אֶל:

ישעיהו פרק ס"א:

(ה) וְעַמְדוֹ זָרִים וְרָעוּ צֹאנֶכֶם וַיְגִי נֹכַר אֲכָרִיכֶם וְכַרְמֵיכֶם: (ו) וְאַתֶּם פְּהַנִּי ה' תִּקְרָאוּ מִשְׁרָתִי אֱלֹהֵינוּ וְאָמַר לְכֶם חֵיל גּוֹיִם תֵּאכְלוּ וּבְכַבֹּדֶם תִּתְיַמְרוּ: ... (ט) וְנוֹדַע בְּגוֹיִם זָרָעִם וְצֹאצְאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כֹּל רֵאִיהֶם יִכְירוּם כִּי הֵם זָרַע בְּרַךְ ה':

2. עדויות להתייחדות בתקופת שיבת-ציון

מלאכי פרק א':

(יא) כִּי מִמְזֻרָח שָׁמַשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ גָדוֹל שָׁמַי בְּגוֹיִם וּבְכָל מְקוֹם מְקַטֵּר מִגֶּשֶׁת לְשָׁמַי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי גָדוֹל שָׁמַי בְּגוֹיִם אָמַר ה' צְבָאוֹת: ... (יד) ... כִּי מִלֶּךְ גָדוֹל אָנִי אָמַר ה' צְבָאוֹת וְשָׁמַי נוֹרָא בְּגוֹיִם:

אסתר פרק ח':

(יז) וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל עִיר וְעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מִגִּיעַ שְׁמִיחָה וְשִׁשׁוֹן לַיהוּדִים מִשְׁתָּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מַעֲמֵי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי נָפַל פַּחַד הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם:

ד. גאולת ישראל כחלק מגאולת העולם כולו

1. עידן המעצמות והנבואה לעולם כולו

המשמעות הנבואית של תקופת המעצמות – יחזקאל קויפמן, "דת ישראל", אנציקלופדיה מקראית ב', ירושלים תשי"ד 1954, עמ' 757-758:

תקופת הנבואה הקלאסית היא תקופה של מלכויות עולם אליליות. קמות זו אחר זו מלכויות אשור, בבל ופרס. ... האויב הוא לא רק אויב סתם אלא הכוח האלילי העולמי. ... המצב המדיני הזה מרחיב את אפקה ההיסטורי של הנבואה. החל מישיעיהו הראשון הנביאים מתחילים להכליל את מאורעות העולם כולו בתכנית האסכטולוגית [=אחרית הימים] של האל. הם משתפים את גורל העמים בגורל ישראל, ועל ידי זה הם תופסים את קורות כל העמים, ובייחוד את קורות המלכות האלילית העולמית, כהיסטוריה של האנושות, שעצת אלהים מכוונת אותה בכוח העלם לתכלית אסכטולוגית.

ישעיהו פרק מ"ה:

(א) כֹּה אָמַר ה' לְמִשְׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הִחְזַקְתִּי בִימֵינוּ לְרַד לְפָנָיו גּוֹיִם וּמִתְּנֵי מַלְכִים אֶפְתַּח לְפָתַח לְפָנָיו דְּלֹתֵים וְיִשְׁעֵים לֹא יִסְגְּרוּ: (ב) אֲנִי לְפָנֶיךָ אֶלֶף וְהַדּוֹרִים אֲשֶׁר דָּלְתוֹת נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בְרוֹזַל אֲגַדֵּעַ: (ג) וְנִתְתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת הַשֶּׁף וּמִטְמֵנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֲנִי ה' הַקּוֹרֵא בְּשֵׁם־ךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) לְמַעַן עַבְדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׂרָאֵל בְּחִירֵי וְאֶקְרָא לְךָ בְּשֵׁם־ךָ אֲכַנְדָּ וְלֹא יִדְעֵתְנִי: (ה) אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד זוֹלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזְרָךְ וְלֹא יִדְעֵתְנִי: (ו) לְמַעַן יִדְעוּ מִמְזֻרָח שָׁמַשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי אֶפְסֵ בְלַעְדֵי אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד: (ז) יוֹצֵר אֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה: ... (ח) הַקְּבֹצוּ וּבִאוּ הַתְּנַגְּשׁוּ יִחְדּוּ פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יִדְעוּ הַנְּשָׂאִים אֶת עַץ פִּסְלֵם וּמִתְּפַלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: (כא) הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אֶף וַיִּעֲצוּ יִחְדּוּ מִי הַשְּׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאִז הַגִּידָה הַלּוֹא אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים מִבְּלַעְדֵי אֵל צְדִיק וּמוֹשִׁיעַ אֵין זוֹלָתִי: (כב) פִּנּוּ אֵלֵי וְהוֹשְׁעוּ כֹּל אֶפְסֵי אָרֶץ כִּי אֲנִי אֵל וְאֵין עוֹד: (כג) כִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי לִי תִכְרַע כֹּל בְּרַךְ תִּשְׁבַּע כֹּל לְשׁוֹן: (כד) אֵף בְּהִי לִי אָמַר צְדָקוֹת וְעוֹ עֲדִיו יָבוֹא וַיִּבְשׁוּ כָּל הַנְּחָרִים בּוֹ: (כה) בְּהִי יִצְדְּקוּ וַיִּתְהַלְלוּ כֹּל זָרַע יִשְׂרָאֵל:

הקמה של "עם נביא" – משה ויינפלד, "המגמה האוניברסליסטית והמגמה הבדלנית בתקופת שיבת ציון", תרביץ ל"ג 3 (תשכ"ד), עמ' 230-231:

בשני מקומות במקרא מוצאים אנו אידיאולוגיה מגובשת של הבחירה: בספר דברים ובפרקי ישעיהו... בספר דברים הבחירה היא בעיקר זכות: מכל העמים אשר על פני האדמה בחר ה' רק בישראל להיות לו לעם קדוש (ז, ו; יד, ב), רק

מי הם גאולי ה' ? עיון בשירת הגאולה של מזמור ק"ז

תהלים מזמור קל"ה:

(יט) **בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת ה' בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת ה' :** (כ) **בֵּית הַלְוִי בָּרְכוּ אֶת ה' יִרְאֵי ה' בָּרְכוּ אֶת ה' :**

תהלים מזמור קט"ו:

(ח) **כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם (קללה לעובדי ע"ז)**

כל אשר בטח בהם:

(ט) **יִשְׂרָאֵל בָּטַח בַּה' עֲזָרְס וּמַגִּנֶּם הוּא :** (י) **בֵּית אַהֲרֹן בָּטְחוּ בַּה' עֲזָרְס וּמַגִּנֶּם הוּא :**

(יא) **יִרְאֵי ה' בָּטְחוּ בַּה' עֲזָרְס וּמַגִּנֶּם הוּא :**

(יב) **ה' יִזְכְּרֵנוּ יִבְרַח יִבְרַח אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְרַח אֶת בֵּית אַהֲרֹן :** (יג) **יִבְרַח יִרְאֵי ה' :**

הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים : (יד) **יִסֹּף ה' עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם :** (טו) **בָּרוּכִים אַתֶּם לַה' :**

עשה שמים וארץ:

ויקרא רבה ג', ב:

יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו, יראי ה' אריב"ל אלו יראי שמים.

משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 303:

חביבים הגרים, שהן מארבע כיתות הבאות לעתיד לבוא בפרהסיא. שני זה יאמר ליוי אני, אלו אבות העולם. וזה יקרא בשם יעקב, אלו גרי הצדק. וזה יכתוב ידו ליוי, אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה, אלו יראי שמים. ולא עוד, אלא שנוחלין בארץ ישראל כישראל, [שנא'] והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולגרים, והיה בשבט אשר גר הגר.

ראב"ע על תהלים קט"ו, יא:

יראי - אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם.

ישעיהו פרק מ"ב:

(י) **שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ תְּהַלְּלוּ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֵאוּ אֵיִים וְיִשְׁבְּיֵהֶם :** (יא) **יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְוּ חֲצָרִים תִּשָּׁב קֶדֶר יִרְנוּ יִשְׁבִּי סֹלַע מֵרֵאשׁ הָרִים יִצְנְחוּ :** (יב) **יִשְׁימוּ לַה' כְּבוֹד וְתִהְלְתוּ בְּאֵיִים יִגִּידוּ :**

א' רפפורט, תעמולה דתית של יהודים ותנועת ההתגירות בימי הבית השני, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית תשכ"ה, עמ' 15:

[תוצאות בדיקת שמות האנשים בתעודות שנתגלו בארכיונים של ניפור] בדיקת השמות מראה שהיו הרבה יותר יהודים שאבותיהם נשאו שם נוכרי מאשר בעלי שמות נוכריים שאבותיהם נשאו שם עברי. ריבוי זה מראה שלפנינו אנשים שחלקם ממוצא לא יהודי, ואבותיהם נותנים להם, או שהם נוטלים לעצמם, שם עברי - תופעה שנוכל לבארה רק אם נניח שהתגירו.

3. "כי ביתי בית-תפלה יקרא לכל-העמים"

ישעיהו נ"ו, א-ח:

(א) כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יִשׁוּעָתִי לְבוֹא וְצַדִּיקִי לְהַגְלוֹת : (ב) אֲשֶׁרֵי אֲנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וְכֵן אֲדַם יַחְזִיק בַּה' שְׁמֵר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וְשִׁמְר יְדוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל רָע : (ג) וְאַל יֵאמֶר בֶּן הַנְּכָר הַנְּלוֹה אֶל ה' לֵאמֹר הַבְּדֵל יַבְדִּילֵנִי ה' מֵעַל עֲמוֹ וְאַל יֵאמֶר הַסָּרִיס הוּן אֲנִי עַץ יָבֵשׁ : (ד) כִּי כֹה אָמַר ה' לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבֹתוֹתַי וּבְחַרוּ בְּאֲשֶׁר חִפְצָתִי וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי : (ה) וְנִתַּתִּי לָהֶם בְּבִיתִי וּבְחוּמֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבְּנֵים וּמִבְנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֲתֵן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִפְרֹת : (ו) וּבְנֵי הַנְּכָרִים הַנְּלוֹים עַל ה' לִשְׁרָתוֹ וְלֹאֲהַבָּה אֶת שֵׁם ה' לְהִיּוֹת לוֹ לְעַבְדִּים כָּל שְׁמֵר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי : (ז) וְהִבְיֵאוּתִים אֶל הַר קְדֹשִׁי וְשִׁמְחָתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֵתִיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחֵי כִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים : (ח) נָאִם אֲדֹנָי ה' מְקַבֵּץ נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֶקְבֹּץ עֲלָיו לְנִקְבְּצָיו :¹

ישעיהו פרק ס"ו:

(יח) וְאֲנֹכִי מַעֲשִׂיהֶם וּמְחֻשְׁבֵּתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְהַלְשֵׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת כְּבוֹדִי : (יט) וְשִׁמְתִי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלִיטִים אֶל הַגּוֹיִם תִּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מִשְׁכֵּי קֶשֶׁת תִּבַּל וְיָוֵן הָאֵיִים הָרְחֻקִים אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעִי וְלֹא רָאוּ אֶת כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת כְּבוֹדִי בְּגוֹיִם : (כ) וְהִבְיֵאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לַה' בְּסוּסִים וּבְרֶכֶב וּבַצְבָּיִים וּבַכְּרָדִים וּבַכְּרָרוֹת עַל הַר קְדֹשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר ה' כֹּה אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי טְהוֹר בֵּית ה' : (כא) וְגַם מֵהֶם אֶקַּח לְכֹהֲנִים לְלוֹיִם אָמַר ה' :² (כב) כִּי כֹּהֲשֵׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֲמִידִים לְפָנַי נָאִם ה' כֵּן יַעֲמֵד זֶרְעֶכֶם וְשִׁמְכֶם : (כג) וְהָיָה מִדֵּי חֲדָשׁ בְּחֲדָשׁוֹ וּמִדֵּי שֶׁבֶת בְּשֶׁבֶתוֹ יָבוֹא כָּל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר ה' :

¹ רי"ק על ישעיהו נ"ו, ח: "מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו - את הגוים. לנקבציו - עם נקבציו; כשאקבץ נדחי ישראל אקבץ על נקבציו את הגוים."
² מדרש תהלים (בובר) פז, ו: "אמר ר' אלעזר וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה' (יש' ס"ו, כא), מן הגוים שמביאים למלך המשיח את ישראל... וגם מהם אקח מן המביאים ולא מן המובאים."

